

DOI: <https://doi.org/10.58423/2786-6742/2022-1-134-146>

UDC 330.342

Norbert FEJES

doktorjelölt az Elnöki Kabinet osztályvezetője
Nemzetstratégiai Kutatóintézet
Budapest, Magyarország

VÁLSÁGBÓL VÁLSÁGBA – AZ UKRÁN GAZDASÁG ELŐZŐ ÉVTIZEDE

Анотація. Українська економіка характеризувалася значною циклічністю протягом останніх 15 років. Незалежно від того, чи можна вважати тригером серію внутрішніх/зовнішніх політичних подій (2013-2015), зовнішній фінансово-економічний шок (2008-2009) чи шок, спричинений пандемією (2020-2021), українська економіка, починаючи з 2008 року майже кожні п'ять років вражається серйозною економічною кризою, що заважає їй наздоганяти на регіональному рівні. З точки зору України, період, який розпочався зі світової фінансово-економічної кризи, був відзначений не лише глобальними рецесіями (2008-2009 та 2020-2021), які вплинули як на сусідні країни, так і на світову економіку в цілому, а й кризою місцевого походження (2014-2015 рр.) – мається на увазі анексія/окупація території, яка не визнана міжнародним правом, та збройний конфлікт, який за своєю природою посилив відхід країни від міжнародних норм. Отже, Україна – порівняно з сусідніми країнами – опинилася в зовсім іншій ситуації, коли прийшла пандемія, оскільки її економіка характеризувалася повільним, але стабільним зростанням і фазою відновлення, яка послідувала за серйозною рецесією, позначеною збройною боротьбою, зростанням російсько-української напруженості, внутрішніми політичними сутичками, ініціативами щодо реформ, зусиллями євроінтеграції, програмами кредитування та допомоги, а також законами, що обмежують права національних меншин, і всіма дипломатичними конфліктами, пов'язаними з ними. На цьому тлі оцінка успішності протидії пандемії не може бути повною без аналізу основних економічних показників за попередній період 2013-2019 рр. Таким чином, у цьому дослідженні розглядаються економічні тенденції зазначеного періоду, тоді як регіональне порівняння стану української економіки дасть нам важливу інформацію про ефективність виходу з рецесії, спричиненої східноукраїнським конфліктом, а саме чи має місце наздоганяння або відставання порівняно з сусідніми країнами.

Ключові слова: українська економіка, економічне піднесення, економічний спад, регіональне порівняння, конвергенція

JEL Classification: E60, E69, O12.

Абстракт. Az ukrán gazdaság elmúlt 15 évét nagyfokú ciklikusság jellemezte. Függetlenül attól ugyanis, hogy bel-/külpolitikai eseménysorozatot (2013-2015), kívülről érkező pénzügyi, gazdasági eredetű sokkot (2008-2009) vagy egy világvjárvány által teremtett megrázkódtatást (2020-2021) tekintünk-e kiváltó oknak, az ukrán gazdaságot 2008 óta nagyjából ötvenként egy súlyos gazdasági válság rázta meg és vetette rendre vissza a felzárkózást regionális szinten is. A pénzügyi és gazdasági világválsággal kezdődő időszakot ugyanis Ukrajna szemszögéből nem csak globális – tehát a környező országokat és az egész világgazdaságot egyaránt érintő – recessziók jellemezték (2008-2009 és 2020-2021), hanem egy – területeinek nemzetközi jog által el nem ismert elcsatolásával/megszállásával és fegyveres konfliktussal járó – lokális eredetű krízis (2014-2015) is, amely természetéből adódóan növelte az ország leszakadását nemzetközi viszonylatban. Ukrajnának – a környező országokhoz képest – ebből adódóan teljesen más előzményekkel a tarsolyában kellett szembenéznie a pandémia támasztotta kihívásokkal, hiszen épp egy súlyos recessziót követő – fegyveres küzdelmekkel, növekvő orosz-ukrán feszültséggel, belpolitikai csatározásokkal, reformkezdeményezésekkel, nyugati integrációs törekvésekkel, valamint hitelezési és segélyprogramokkal, a nemzeti kisebbségek jogait szűkítő törvényekkel és az ezzel együtt járó diplomáciai ellentétekkel megfűszerezett – lassú, de stabil növekedési, fellendülési szakaszban érte a járvány. Ennek tükrében a járványkezelés sikerességének értékelése sem lehet teljes a megelőző, 2013-2019 közötti időszak főbb gazdasági mutatóinak elemzése

nélkül. Így ebben a tanulmányban ennek az időszaknak a gazdasági tendenciáit helyezem górcső alá, az ukrán gazdaság állapotának regionális összevetésével pedig a kelet-ukrajnai konfliktus kirobbanását követő dekonjunktúra szakaszból való kilábalás eredményességét, azaz a szomszédos országokhoz viszonyított felzárkózás vagy lemaradás mértékét kívánom bemutatni.

Kulcsszavak: Ukrajna gazdasága, konjunktúra, dekonjunktúra, regionális összehasonlítás, konvergencia.

Abstract. *The Ukrainian economy has been highly cyclical over the past 15 years. Regardless of whether we consider a series of domestic/foreign political events (2013-2015), an external financial/economic shock (2008-2009), or a shock caused by a pandemic (2020-2021) as the trigger, the Ukrainian economy has been hit by a severe economic crisis every five years or so since 2008, which has impeded its from catching-up at the regional level. From Ukraine's perspective, the period that started with the global financial and economic crisis was marked not only by global recessions (2008-2009 and 2020-2021), affecting both the neighboring countries and the world economy as a whole, but also by a crisis of local origin (2014-2015) – involving an annexation/occupation of territory which is not recognized by international law and an armed conflict – which, by its very nature, exacerbated the country's divergence from international norms. Consequently, Ukraine – compared to neighboring countries – was in a completely different situation when the pandemic arrived, since its economy was characterized by a slow but stable growth and recovery phase which had followed a severe recession marked by armed struggles, rising Russian-Ukrainian tensions, internal political skirmishes, reform initiatives, Western integration efforts, lending and aid programs, and by laws restricting the rights of national minorities and all the diplomatic conflicts that went along with them. Against this background, an assessment of the success of the pandemic response cannot be complete without an analysis of the main economic indicators for the preceding period 2013-2019. Thus, this study examines the economic tendencies of the given period, while the regional comparison of the state of the Ukrainian economy will provide us important information about the effectiveness of recovery from the recession caused by the Eastern Ukrainian conflict, namely: the measure of catching-up or lagging behind compared to the neighboring countries.*

Keywords: *Ukrainian economy, economic upturn, economic downturn, regional comparison, convergence.*

A probléma általános megfogalmazása. A koronavírus világiárvány 2020 elejétől kezdve – az egészségügyi vonatkozásokon túl – rendkívüli mértékben rengette meg gazdaságilag is nem csak Európát, hanem az egész világot. Természetesen ez alól az Európa egyik legszegényebb országának számító Ukrajna sem volt kivétel. A Szovjetunió felbomlását követő függetlenné válás harmadik évtizedében ugyanis – már a COVID-ot megelőzően is – nagyon súlyos kihívásokkal találta magát szembe a mindenkori kijevei hatalom. A 2000-es éveket jellemző – megismételt elnökválasztással, előrehozott parlamenti választással és gyakori kormányváltásokkal fűszerezett – politikai instabilitás és a 2008-2009-es világgazdasági sokk okozta nehézségek után 2013 végén ismét egy belpolitikai válság bontakozott ki az országban. A végül az akkori hatalom bukását eredményező Euromajdan-tüntetések ráadásul az ország területi integritását veszélyeztető cselekmények követték: előbb a Krím-félsziget és Szevasztopol Oroszország általi – a nemzetközi jog szerint illegális és el nem ismert – annektálása, majd – vagy ezzel párhuzamosan – egy fegyveres konfliktus kirobbanása Kelet-Ukrajnában ugyancsak szakadár törekvésekkel. Mindezek az események értelemszerűen az ország gazdaságát is jelentős mértékben vetették vissza regionális szinten is.

Jelen tanulmányban ezért arra keresem a választ, hogy a Majdan-téri tüntetések kibontakozása és a COVID ukrajnai megjelenése közötti években, azaz **2013-tól 2019-ig hogyan alakult az ukrán gazdaság teljesítménye, mennyiben rengette meg és vetette vissza azt regionálisan a fegyveres konfliktus, s milyen körülmények között érte az ország gazdaságát a világvárvány.**

A cikk célja. A cél tehát, hogy az említett időszakban – a legfontosabb gazdasági mutatók, statisztikai adatokat segítségével – **bemutassam az ukrán gazdaság állapotát, szerkezetét és helyzetét a szomszédos országokkal is összevetve**, illetve megvizsgáljam, **mennyiben alakította át Ukrajna külgazdasági tevékenységét és kapcsolatait a konfliktus és az Oroszországgal való viszony drasztikus megromlása.**

A fenti kérdések megválaszolása során nagyban támaszkodom majd – Ukrajna Állami Statisztikai Szolgálatának adatai mellett – a kulcsfontosságú nemzetközi szervezetek, így a Nemzetközi Valutaalap és a Világbank jelentéseire is.

A kutatási eredmények bemutatása.

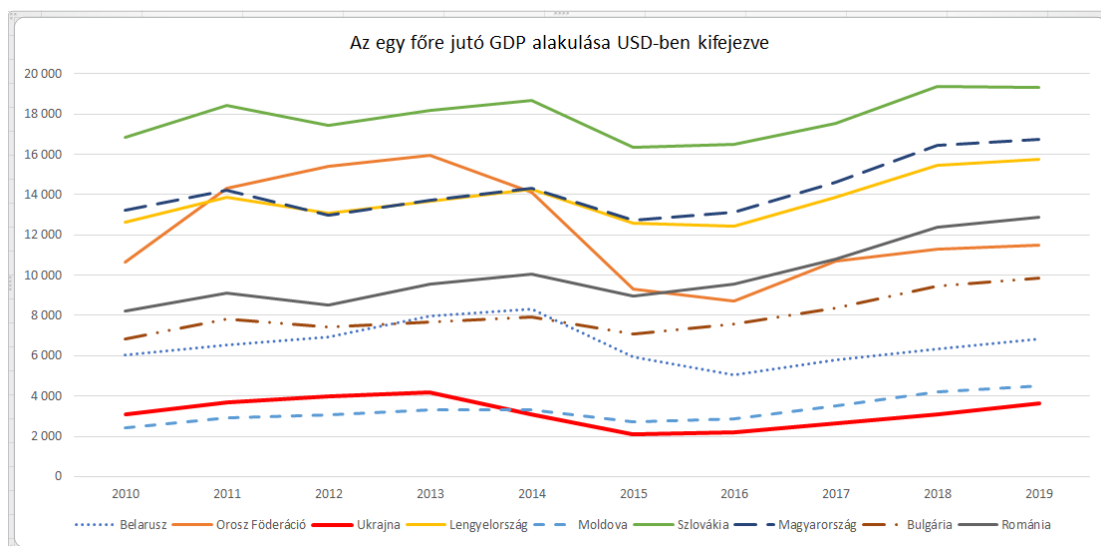
Az ukrán gazdaság az Euromajdantól a COVID-ig. Az ukrán gazdaságot – a 2014-15-ös jelentős mértékű visszaesést követően – egy viszonylag stabil gazdasági növekedés közben (1. ábra) érte a koronavírus járvány által teremtett válsághelyzet. A Krim és Szevasztopol Oroszország általi – a nemzetközi joggal ellentétes – annektálása, a kelet-ukrajnai fegyveres konfliktus kirobbanása és a donbászi területek Ukrajnától való elszakadási szándéka nyomán keletkező recesszióból ugyanis 2016-2019 között – bár lassan (2,4-3,5% közti évenkénti GDP-növekedés) – Ukrajna elkezdett kilábalni (Ukrajna Állami Statisztikai Szolgálat, 2022a). A Világbank USD-ben (folyóár) közölt GDP-adatai is rávilágítanak arra, hogy az ukrán gazdaságot milyen súlyosan érintették a 2014-2015-ös események, hiszen mintegy 10 évvel vetették vissza Ukrajnát. 2015-ben (91,03 mrd USD) ugyanis – a Világbank folyó áron, USD-ben számított adatai szerint – a GDP nagyjából a 2005-ös (89,24 mrd USD) szintre süllyedt. Ez még akkor is szembeötlő, ha a köztes időszakban egy globális gazdasági és pénzügyi válság is szembejött, ami 15,1%-os csökkenést eredményezett az ukrán GDP alakulásában (The World Bank Database, 2022a). A 2016-2019 közötti stabil, de lassú gazdasági növekedés ellenére is a GDP még közel 40 mrd USD-vel maradt el a 2013-as értéktől (The World Bank Database, 2022b).

A Krim, Szevasztopol és a szakadár kelet-ukrajnai területek értékeit kizárva. Egyébként is szükséges megemlíteni, hogy az említett területek statisztikai értékeit jellemzően már a 2014-es események előtti – jelen tanulmány keretében gyakran egyfajta bázisnak számító – 2013-as adatok sem tartalmazzák annak érdekében, hogy a továbbiakban vizsgálandó gazdasági mutatók alakulásának és az ukrán gazdaság teljesítményének a kiértékelése minél alaposabb legyen a 2013-2021 közötti időszakra vonatkozóan. Ettől eltérő esetekben pedig fontos megjegyezni, hogy a tanulmányban felmerülő mutatók elemzése során viszonyítási alapként gyakran szolgálnak az előző év vagy egy meghatározott év (pl. a GDP értékelésekor a 2016-os évi konstans ár) adatai is. Ezek azonban természetesen jelzésre kerülnek a megfelelő helyeken.

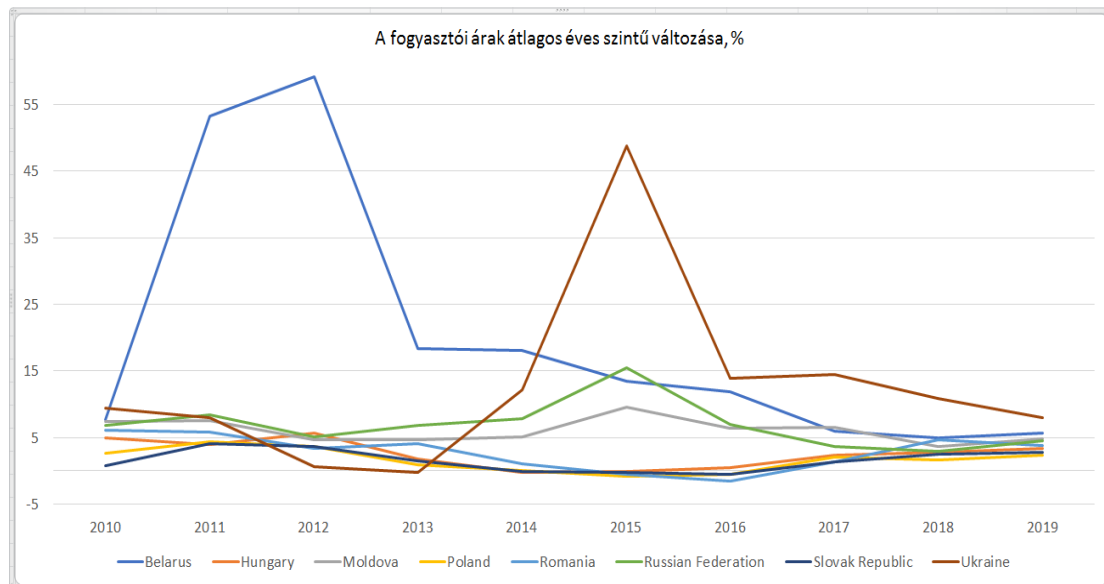
2. ábra Forrás: Ukrajna Állami Statisztikai Szolgálat

Regionális összehasonlításban – az IMF adatai szerint – is Ukrajna rendelkezett az egyik legrosszabb GDP-növekedési mutatóval a vizsgált 2013-2019 közötti időszakban, melyben természetesen a 2014-2015-ös visszaesés játszott döntő szerepet (a legközelebbi negatív eredményt Belarusz produkálta 2015-ben a maga 3,8%-os recessziójával). Akkor sem a legjobb az összkép, ha csak a 2016-2019 közötti időszakot vesszük figyelembe, ugyanis ebben az esetben is csupán Oroszországot és Belaruszt szorította maga mögé a GDP-növekedés terén (IMF, 2020).

3. ábra Forrás: The World Bank Database

Az egy főre jutó GDP tekintetében (folyó ár, USD, 2. ábra) is a sor végén kullogott regionálisan Ukrajna. Olyannyira, hogy 2014-ben már Moldova mögé került, melyhez viszonyítva – ha csekély mértékben is – az olló csak nőtt az azt követő években. A Világbank adatai szerint az egy főre jutó GDP 2013-ban volt a csúcson Ukrajna esetében (4 187,7 USD/fő), míg 2019-ben a régió legjobb mutatójával rendelkező Szlovákia adatának (19 303,5 USD/fő) ötödével (3 661,5 USD/fő) rendelkezett csupán (The World Bank Database, 2022c).

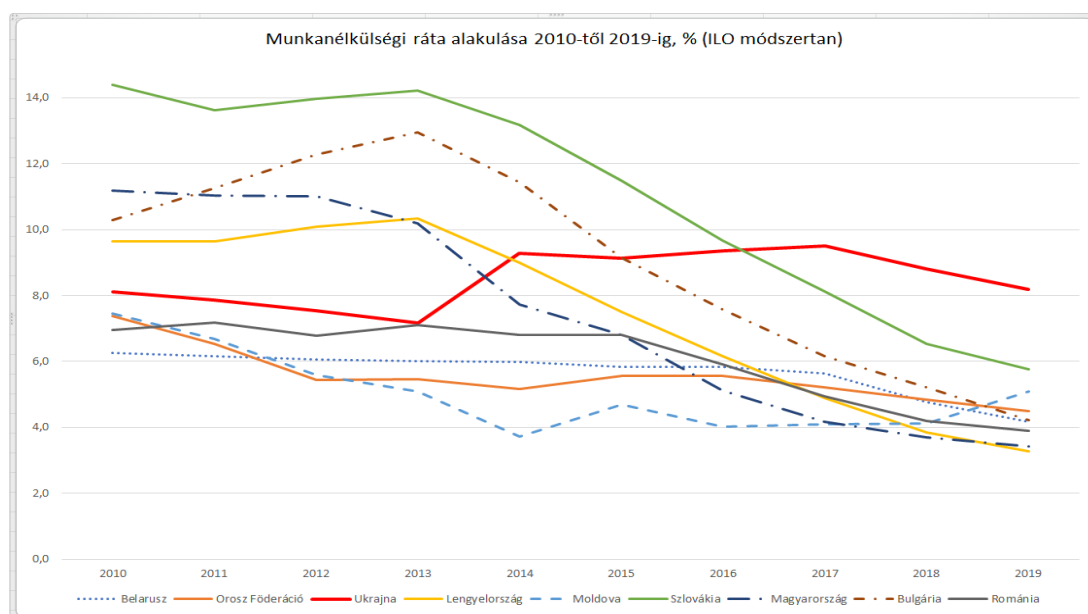
4. ábra Forrás: IMF, 2020 és World Bank Database

Az árszínvonal – az adott év január-decembere közötti, az előző év azonos időszakához viszonyított – alakulását tekintve a 2013-as deflációt követően (-0,3%) 2014-ben még „csak” egy 12%-ot meghaladó, 2015-ben viszont már egy közel 50%-os infláció sújtotta a lakosságot. 2016-2019 között is viszonylag nagymértékben (7,9-14,4% között) emelkedett éves szinten az infláció (Ukrajna Állami Statisztikai Szolgálat, 2022b). Nem meglepő módon, regionális összevetésben (3. ábra) is Ukrajna produkálta az egyik legnagyobb árszínvonal-emelkedést a 2010-es években. A 2014-2017 közötti 10% feletti – néhol az 50%-ot is megközelítő – inflációhoz hasonló mértékű áremelkedést csak Belarusz tudott felmutatni a 2016-ot megelőző években (2012-ben pl. 59,2%-ot). Általánosságban elmondható ugyanakkor, hogy a régió többi országa – egy-egy kiugró évtől eltekintve – zömmel a Maastrichti kritériumoknak is megfelelő árszínvonal-emelkedést tudott produkálni a vizsgált időszakban (IMF, 2020).

A kelet-ukrajnai konfliktus a munkaerőpiacon is érezte hatását, amit a stabil, de viszonylag lassú gazdasági növekedés sem tudott teljes mértékben kompenzálni 2016-2019 között. A legfőbb mutatókat tekintve ugyanis a foglalkoztatottsági ráta a 15-70 év közötti korosztályban 2014-2017 között folyamatosan csökkent, s még 2019-ben is 2%-kal elmaradt a 2013-as szinttől. A munkaképes korú lakosság (A munkaképes korú lakosságba 2012-ig a 15-54 év közötti nők, illetve a 15-59 év közötti férfiak tartoztak. A nyugdíjrendszer reformjára vonatkozó intézkedések azonban a nők felső korhatárát 2012-től 2016-ig 59 évre emelték, mely azóta is érvényben van (Ukrajna Állami Statisztikai Szolgálat, 2022c) (esetében valamivel árnyaltabb a kép, ugyanis ebben az esetben a foglalkoztatottsági ráta 2017-ben – 3 évnnyi visszaesést követően – már növekedett, s 2019-ben elérte a

2013-as szintet. A foglalkoztatottsági adatokkal párhuzamosan, a munkanélküliségi ráta is – mind a 15-70 év közötti korosztályban, mind pedig a munkaképes korú lakosság körében – 2017-ben érte el a csúcst. 2018-ban és 2019-ben bár csökkenni kezdett, ugyanakkor még mindig nagyjából 1%-kal haladta meg a munkanélküliség a 2013-as szintet (Ukrajna Állami Statisztikai Szolgálat, 2022d).

A munkaerőpiac regionális összevetésben is letűkrözte a gazdasági problémákat (4. ábra). Hiszen míg a fegyveres konfliktust megelőzően, 2013-ban Ukrajna a környező országok tekintetében – Romániával karöltve – a középmezőnyben foglalt helyet a maga 7,2%-os munkanélküliségi rátájával és olyan országokat előzött meg a sorban, mint Szlovákia, Magyarország, Lengyelország és Bulgária, addig 2017-től kezdődően már a legrosszabb mutatót tudhatta magáénak ebben az összevetésben.

5. ábra Forrás: The World Bank Database

Ráadásul a többi országban 2019-ig jellemzően tovább csökkent a munkanélküliség szintje, Ukrajna viszont nem tudott érdemben javítani a munkaerőpiac helyzetén, így 2019-re már 2,4%-kal haladta meg munkanélküliségi rátája (8,2%) – a környező országok viszonylatában öt követő – második legmagasabb értékkel bíró Szlovákiáé (5,8%) (The World Bank Database, 2022d).

A bruttó havi átlagkereset is lekövette a gazdasági és munkaerőpiaci folyamatokat, hiszen a reálbérek esetében 2014-ben előbb egy kisebb (6,5%), majd 2015-ben egy jelentősebb mértékű (20,2%) visszaesés volt megfigyelhető az előző évhez viszonyítva. A reálbérszint 2016-2019 között ugyanakkor nagyjából helyreállt az évi 9-19,1% közötti éves szintű növekedésnek köszönhetően (Ukrajna Állami Statisztikai Szolgálat, 2022e).

A főbb gazdasági szektorok vizsgálatára térve kijelenthető, hogy – az eddig vizsgált mutatókhoz hasonlóan – a mezőgazdasági termelés növekedése sem volt kiegyensúlyozott 2013-2019 között. Az előző év azonos időszakához viszonyítva ugyanis a 2013-as 13,6%-os (a vállalatokat és a háztartásokat is beleértve) jelentősebb növekedést követően 2014-ben is bővült – bár csekélyebb ütemben – az agrárszektor. Ezt követően évente változott a mezőgazdasági termelés alakulása, ugyanis 2015-ben és 2017-ben visszaesett, 2016-ban és 2018-19-ben viszont bővült az ágazat. Az adatok

mélyebb vizsgálata azt mutatja, hogy a nagy ingadozás oka elsősorban a mezőgazdasági vállalkozások teljesítményében megfigyelhető kiegyensúlyozatlanság volt a vizsgált időszakban, a háztartások termelése ugyanis – a 2013-as 4%-os növekedést és 2015-ös 4%-os csökkenést leszámítva – nagyjából stagnált 2013 és 2019 között (Ukrajna Állami Statisztikai Szolgálat, 2022f).

Az ipar teljesítménye 2013 és 2019 között a mezőgazdaságénál is rosszabb képet festett, ugyanis a vizsgált hét évben mindössze 2016-2018 között tudott nőni – az előző év azonos időszakához mérten – az ipari termelés. A fegyveres konfliktus kirobbanását megelőző utolsó – ugyanakkor az Euromajdan kezdetét magával hozó – évben, 2013-ban is már visszaesett az ipar teljesítménye 2012-höz képest több mint 4%-kal, melynek oka elsősorban a feldolgozóipar 7,3%-os csökkenésében keresendő (ez adja az ukrán ipari termelés mintegy 60%-át), bár a villany-, gáz- és gőzellátás, légkondicionálás kategória (az ukrán ipar mintegy negyedét adja) teljesítménye is csökkenésnek indult (-1,1%). A kelet-ukrajnai harci cselekmények kialakulása és eszkalációja ugyanakkor 2014-ben (-13,7%) és 2015-ben (-10,2%) már a bányászat és kőfejtés kategóriát (az ukrán ipar mintegy 10%-a) is jelentősen visszavetette, melyhez továbbra is társult a feldolgozóipar teljesítményének csökkenése (2014-ben -9,3%, 2015-ben -13,1%), valamint a villany-, gáz- és gőzellátás, légkondicionálás kategória további visszaesése (-6,6% és -13%). A kelet-ukrajnai konfliktus hatását igazolja, hogy 2014-ben és 2015-ben is – az úgynevezett szakadár régiókat is magában foglaló – Donyeck (éves viszonylatban az előző év azonos időszakához mérten 2014-ben -31,5%, 2015-ben -34,6%) és Luhanszk (2014-ben -42%, 2015-ben -66%) megyék ipari teljesítménye esett vissza a legjelentősebben (Ukrajna Állami Statisztikai Szolgálat, 2022g). Az ipari termelés mindezek hatására ebben a két évben évi 10-12%-ot esett. Bár 2016 és 2018 között némi konszolidáció volt megfigyelhető, az ipari termelés szintje ugyanakkor a lassú – 1-4% közötti – növekedés, a 2019-es ismételt csekély mértékű visszaesés (0,5%, Ukrajna Állami Statisztikai Szolgálat, 2022h) és az ukrán nemzeti valuta ezen időszak során bekövetkező árfolyamgyengülése miatt – az Ukrán Nemzeti Bank adott év december eleji megfelelő árfolyamain számítva – USD-ben 2019-re (126 milliárd USD) sem érte el a 2013-as (165 milliárd USD) értéket (Ukrajna Állami Statisztikai Szolgálat, 2022i).

A tőkebefektetések – az adott év január-decemberi időszakának az előző év azonos időszakához viszonyított – alakulása is letükrözte a gazdaság állapotát 2013-2019 között. A befektetések volumene ugyanis már 2013-ban – még a Krím, Szevasztopol és a kelet-ukrajnai későbbi szakadár területek adatait is figyelembe véve – visszaesett az előző év január-decemberéhez viszonyítva több mint 11%-kal. Ennek oka elsősorban a szolgáltatási szférában (magán és állami egyaránt) volt keresendő, a mezőgazdaságban és az iparban ugyanis stagnált a befektetések értéke az előző évhez viszonyítva. A tőkebefektetések terén a mélypont aztán 2014-ben következett be, amikor – a Krím, Szevasztopol, és a szakadár donbázi területek adatainak kizárása mellett – az előző évi negatív teljesítményt megfejeelve közel a negyedével zsugorodott a befektetések volumene. Ebben az évben már az mezőgazdaság (15%-os visszaesés) és az ipar (25%-os visszaesés) is – a szolgáltatások mellett – jelentős mértékű befektetésektől esett el. 2015 végére valamelyest konszolidálódott a helyzet, melynek köszönhetően csak további 2%-os visszaesés következett be a tőkebefektetésekben (a mezőgazdasági befektetések ekkor már növekedtek mintegy 25%-kal, s a szolgáltatói szféra jelentős részében is növekedésnek indultak, az ipar esetében ugyanakkor ismét

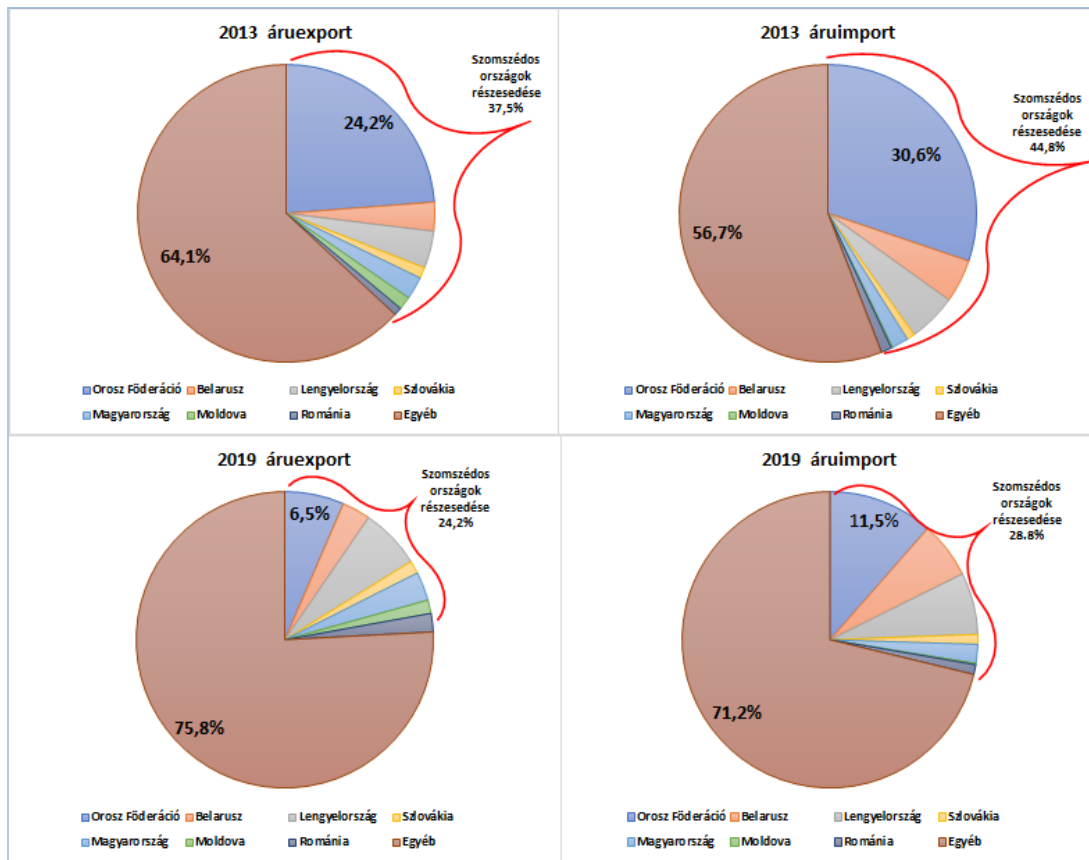
mintegy 20%-os csökkenés volt megfigyelhető). A 2016-2019 közötti négy év azonban már a tőkebefektetések volumenének évi 15-20% közötti emelkedéséről szólt (Ukrajna Állami Statisztikai Szolgálat, 2022j).

Ukrajna külgazdasági tevékenységének alakulását is jelentős mértékben befolyásolta a kelet-ukrajnai konfliktus. A külkereskedelem tekintetében bár az áruexport és az áruimport már 2013-ban visszaesett mintegy 10-10%-kal, a fegyveres konfliktus hatására a helyzet 2014-ben és 2015-ben még tovább romlott. Az áruexport ugyanis előbb 15%-kal, majd további 30%-kal csökkent az előző évhez viszonyítva, s 2012-től 2015-ig 30 milliárd USD-vel csökkent 68,8 mrd USD-ről 38,1 mrd-ra, ami 45%-os áruexport-bevétel csökkenést jelent 3 év alatt (ez még akkor is rendkívül jelentős mértékű visszaesés, ha a Krím, Szevasztopol és a megszállt donbászi területek értékeit 2014-től már nem tartalmazták a fenti adatok). 2016-ban még tovább esett az áruexport, s bár 2017-től már bővülni kezdett az árukivitel, azonban 2019-ben még mindig csak a 2012-es érték mintegy 70%-át érte el (mint azt később látni fogjuk, 2021-re sikerült csak közel utolérni az egy évtizeddel ezelőtti értéket).

Az áruexportnál a külföldi termékek behozatala még nagyobb, több mint 55%-os visszaesést produkált 2012 (84,7 mrd USD) és 2015 (37,5 mrd USD) között, amelyben – a fegyveres konfliktus kirobbanása és a megszállt területek külkereskedelmi értékeinek figyelmen kívül hagyása mellett – nyilván az ukrán nemzeti valuta drasztikus gyengülése is jelentős szerepet játszott. Az áruimport 2013-ban előbb 10, majd 2014-2015-ben további 30-30%-kal esett vissza az előző évhez viszonyítva. Bár az áruimport bővülése már 2016-ban megkezdődött, 2019-re (60,8 mrd USD) – az áruexporthoz hasonlóan – ugyancsak a 2012-es érték (84,7 mrd USD) 70%-át sikerült elérni. Az ukrán külkereskedelmi áruforgalom jelentős mértékű visszaesésének talán egyetlen pozitívuma, hogy mérlege 2004 után először – és azóta is utoljára – 2015-ben lett aktív (+0,6 mrd USD) (Ukrajna Állami Statisztikai Szolgálat, 2022k).

A kelet-ukrajnai fegyveres konfliktust megelőző utolsó évben, 2013-ban – a még oroszbarát vezetésű – Ukrajna legjelentősebb árukereskedelmi partnerének az Orosz Föderáció számított, hiszen az áruexport közel negyede, míg az áruimport közel harmada kötődött a keleti szomszédhoz (5. ábra). A földrajzi elhelyezkedés békeidőben egyébként is meghatározó volt Ukrajna árukereskedelmének megoszlásában, ugyanis a szomszédos országokkal bonyolította a legjelentősebb áruforgalmat: így Lengyelországgal (az áruexport 4,0%-a, az áruimport 5,3%-a), Belarusszal (3,1%, 4,7%), Magyarországgal (2,5%, 1,8%) és – a tengeren határos – Törökországgal (6,0%, 2,4%). Az áruimport tekintetében – az Orosz Föderációt követően – Kína (10,3%) és Németország (8,8%) részaránya volt kiemelkedő, ami azt jelentette, hogy 2013-ban a termékek mintegy fele ebből a három országból származott, jelentős aszimmetriát okozva ezáltal az importált áruk piacán. A kelet-ukrajnai konfliktus kirobbanása és az azzal járó gazdasági sokk aztán alaposan átrendezte az ukrán külkereskedelmi áruforgalom országok szerinti megoszlását. Ukrán-orosz viszonylatban ugyanis az áruexport és az áruimport volumene a harmadára esett vissza (az áruexport 15 mrd USD-ről 4,8 mrd USD-re, míg az áruimport 23,2 mrd USD-ről 7,5 mrd USD-re), s 2015-ben már „csak” az ukrán áruexport 12,7%-a irányult az Orosz Föderációba, míg az ellentétes irányú áruforgalom a teljes ukrán áruimport 20%-ára csökkent. Az Oroszországgal folytatott – mindkét irányú – áruforgalom volumene és részaránya a következő években még tovább romlott, s 2019-re Kína az áruexport (3,6 mrd USD és 11,4%) és az áruimport

(9,2 mrd USD és 15,1%) tekintetében, míg Lengyelország az áruexport (3,3 mrd USD és 6,6%) esetében utasította maga mögé az orosz-ukrán relációban bonyolított áruforgalmat (áruexport: 3,2 mrd USD és 6,5%; áruimport: 7 mrd USD és 11,5%).

6. ábra Forrás: Ukrajna Állami Statisztikai Szolgálat

A külkereskedelem vizsgált időszak alatti (2013-2019) területi átrendeződése tehát azt eredményezte, hogy Ukrajna a FÁK-országokkal folytatott árukereskedelem helyett egyre inkább a nyugat és a távol-kelet (elsősorban Kína) felé kezdett orientálni.

Ezt bizonyítja, hogy míg – az Orosz Föderáció fent már taglalt kereskedelmi szerepének visszaesése mellett – a Kazahsztánba irányuló áruexport több mint 80%-kal csökkent 6 év alatt (2,1 mrd USD-ről 0,36 mrd USD-re), addig ugyanebben az időszakban – Kína és Lengyelország mellett – pl. Hollandiával, Németországgal, Magyarországgal, Olaszországgal, Spanyolországgal, Svájjal és az Egyesült Államokkal erősödtek vagy legalább a 2013-as szintre visszarendeződtek az árukereskedelmi kapcsolatok (Ukrajna Állami Statisztikai Szolgálat, 2022).

A külkereskedelem áruszerkezetét tekintve 2013-ban Ukrajna legnagyobb exportcikkének a „nem nemesfémek és termékek” (17,6 mrd USD) kategóriája – s azon belül a vasszén termékcsoportja (14,3 mrd USD) – számított, ami az áruexport több mint negyedét tette ki. Egy évtizeddel ezelőtt a „növényi eredetű termékek” (14%) – és azon belül a gabonafélék –, illetve az „ásványi termékek” (11,8%) csoportjának exportja volt még jelentős. Ez a három kategória tehát az ukrán áruexport több mint felét adta, ami alapján az ukrán árukivitel nem igazán lehetett diverzifikáltnak nevezni. A kelet-ukrajnai konfliktus és a megszállt területek értékeinek kiesése természetesen az áruexport szerkezetét is jelentős mértékben megváltoztatta. A nem nemesfémek bár továbbra is a legnagyobb volumenű

exportcikkeknek számítottak, ugyanakkor mértékük két év alatt, 2015-re csaknem a felére (9,5 mrd USD) csökkent (bár a részarányuk a teljes áruexporton belül továbbra is közel 25% volt az export hasonló mértékű csökkenése miatt), a növényi eredetű termékek exportforgalma ugyanakkor csak csekély – kevesebb, mint 1 mrd USD – mértékű visszaesést produkált, s ezzel már az exportforgalom 21%-nyi részesedését szakította ki. Ez a tendencia pedig a következő években tovább folytatódott, s 2019-re a növényi eredetű mezőgazdasági termékek exportja (12,9 mrd USD és 25,8%) átvette a vezető szerepet a nem nemesfémektől (10,3 mrd USD és 20,5%). Az áruexport tehát még aszimmetrikusabbá vált a vizsgált 6 év alatt, hiszen gyakorlatilag a növényi eredetű termékektől és a bányászat teljesítményétől függött a termékexport mintegy fele.

Az áruimport tekintetében – talán nem meglepő módon – 2013-ban messze a legnagyobb értékben (21,2 mrd USD) ásványi tüzelőanyagok, kőolaj és származékai érkeztek Ukrajnába (a teljes áruimport 27,5%-a), amit a gépek és berendezések, elektromos berendezések (atomreaktorok, kazánok, gépek, elektromos gépek) importja követett (12,5 mrd USD, 16,2%). Az áruimport termékszerkezete is változott a vizsgált 6 év alatt, ugyanis 2019-re a tüzelőanyagok és kőolajtermékek behozatala – valószínűleg az orosz-ukrán viszony megromlásával is összefüggésben – több mint 40%-kal esett, s már „csak” a teljes áruimport ötödét adta, a gépi és elektromos berendezések pedig a mintegy 6,5%-os növekedésnek köszönhetően a fő importcikkeké váltak (az áruimport 21,8%-a) (Ukrajna Állami Statisztikai Szolgálat, 2022m).

A szolgáltatások külkereskedelmét illetően Ukrajna – az árukereskedelemhez viszonyítva – értelemszerűen jelentősen kisebb forgalmat bonyolít. Az ország szolgáltatásexportjának forgalma a kelet-ukrajnai konfliktus előtti utolsó évben, 2013-ban érte el az addigi csúcst (14,2 mrd USD), valamint az import is – mint az később látni fogjuk, 2021-et leszámítva – ebben az évben produkálta az egyik legmagasabb történelmi értéket (7,5 mrd USD). A szolgáltatások exportja a fegyveres cselekmények első két évében (2014-2015) összesen több mint 30%-os visszaesést produkált, azonban ezt követően a vizsgált időszakban stabilan növekedett és 2019-re meghaladta – köszönhetően egy 34%-os forgalombővülésnek köszönhetően az előző évhez képest – a 2013-as értéket (15,6 mrd USD). Az importforgalom 2014-ben és 2015-ben is egy nagyjából 15-15%-os évenkénti visszaesést produkált, azonban a negatív tendencia még – bár csökkenő ütemben – 2016-ban is folytatódott. 2017-től kezdve már a szolgáltatásimport is stabilan bővült (3%, 15%, 10% évente), s 2019-re már ismét megközelítette a 7 mrd USD értéket. Fontos megjegyezni, hogy – az áruforgalommal szemben – a szolgáltatások nemzetközi kereskedelme tekintetében Ukrajna mérlege rendre pozitív volt. A vizsgált időszakban az aktívum 2015-ben volt a legalacsonyabb (4,2 mrd USD) és – a történelmi exportteljesítménynek köszönhetően – 2019-ben a legmagasabb (8,7 mrd USD).

A szolgáltatások kereskedelmének földrajzi megoszlását tekintve – az árukereskedelemhez hasonlóan – a legjelentősebb célországnak az Orosz Föderáció volt tekinthető 2013-ban (5,3 mrd USD), ami – az áruforgalomhoz viszonyítva – még jelentősebb függőséget (37%) mutatott a szolgáltatásbevételek tekintetében. Az 1 mrd USD értékhatárt Oroszországon kívül csak Svájc tudta épphogy átlépni 2013-ban. Bár az Orosz Föderációba irányuló ukrán szolgáltatásexport a következő 2 évben több mint 40%-kal esett (s 2018-ig nem is tudott érdemben növekedni), azonban 2019-ben – az

egy évvel azelőtti értékhez képest – csaknem megduplázódott az éves forgalom (6,8 mrd USD lett), mellyel a keleti szomszéd meg is erősítette vezető pozícióját – illetve 40%-os részesedését – az ukrán szolgáltatások célországainak sorában. Az Orosz Föderációhoz hasonló mértékű (80%-os) növekedést produkált a vizsgált időszakban az Egyesült Államok is, amely 2019-re meghaladta az 1 mrd USD értéket (1,3 mrd USD). A szolgáltatásimport tekintetében az Orosz Föderáció (1,2 mrd USD), Nagy-Britannia (1,06 mrd USD) és Ciprus (1,02 mrd USD) számítottak 2013-ban a legjelentősebb partnereknek, azonban 2019-ig mindhárom országból jelentősen megcsappant a forgalom (az Orosz Föderáció esetében 75%-kal, Ciprus esetében 60%-kal, Nagy Britannia esetében pedig 43%-kal). Az egyik legjelentősebb partnerré 6 év alatt – Nagy Britannia mögött – Törökország vált, amely 2,5-szeresére növelte – vélhetően nagyrészt a turizmusnak köszönhetően – szolgáltatásexportját Ukrajnába (Ukrajna Állami Statisztikai Szolgálat, 2022n).

Az ukrán szolgáltatásexport legfőbb „árucikke” a szállítmányozás volt, s ez érdemben a kelet-ukrajnai konfliktus hatására sem változott. A vizsgált időszakban ugyanis végig 50% feletti részarányt tett ki az ország teljes szolgáltatásexportjából, s 2019-re már meghaladta a 9 mrd USD-t. Nem meglepő módon a szolgáltatáscsoport legjelentősebb tétele a csővezetékes szállítás, amelynek súlya 2013-tól 2019-ig közel 25%-kal nőtt a szállítmányozási kategórián belül (41,7%-ról 64,8%-ra), s az utolsó vizsgált évben értéke megközelítette a 6 mrd USD-t. Érdekes módon a csővezetékes szállítás Volodimir Zelenskij elnökké választásának évében (2019. május) ugrott meg jelentősen, az azt megelőző években inkább a kategória 50% körüli vagy az alatti részesedését tette ki. A szolgáltatásimport tekintetében nincs az exporthoz hasonló kiemelkedő kategória, a „behozatal” illetően ugyanis a két legjelentősebb – a szállítmányozási (légi és vasúti) és az üzleti (elsősorban szakmai és tanácsadói) szolgáltatás – csoport is csak mintegy 20-20%-os részesedéssel rendelkezett 2013-ban. 2019-re e két kategória mellé zárkózott fel az utazási (turisztikai) szolgáltatások csoportja, amely 6 év csaknem megduplázta forgalmát (Ukrajna Állami Statisztikai Szolgálat, 2022o).

Következtetések és a kutatás továbbvitelének lehetőségei. Ukrajna gazdasága rendkívüli mértékben megsínylette a Krím és Szevasztopol – a nemzetközi jog és közösség szerint el nem ismert – annektálása, illetve a kelet-ukrajnai fegyveres konfliktus által előidézett válságot. A 2014-15-ös események ugyanis – mint láthattuk – nagyjából 10 évvel vetették vissza a gazdaság teljesítményét, és hiába indult el 2016-ban az ország egy stabilabb növekedési pályán, 2019-ben még mindig jelentősen elmaradt a 2013-as szinttől a rendelkezésre álló GDP adatok alapján. A fegyveres cselekménysorozat ráadásul regionális szinten is visszavetette Ukrajna felzárkózását, amit mind a folyó áron, mind pedig a vásárlóerő-paritáson mért egy főre jutó GDP-adatok is igazoltak. A gazdasági nehézségekre és a divergenciára világítanak rá az inflációs és munkaerőpiaci adatok is a környező országokkal való összevetés során. A vizsgált időszakot ráadásul nem csak az egyes ágazatok (mezőgazdaság, ipar, szolgáltatói ágak) teljesítményének 2014-15-ben bekövetkező visszaesése jellemezte, hanem egyfajta gazdasági átrendeződés is megkezdődött a megszállt területek kiesésével, az orosz-ukrán viszony folyamatos elmérgesedésével, valamint a nyugati integrációs törekvések és – ezzel is összefüggésben – a reformkezdeményezések megindulásával. Az átrendeződés és a nyugati (esetleg távol-keleti) orientáció szemléltetésére pedig – mint fent láthattuk – a külkereskedelmi áru- és

szolgáltatásforgalom földrajzi és termékcsoportok szerinti alakulása számít az egyik legjobb eszköznek. Az ukrán gazdaság hangsúlyeltolódására ugyanis kiváló példa a szomszédos országok részarányának 10 év alatt bekövetkező jelentős (15-20%-os) visszaesése (melynek elsődleges oka értelemszerűen az Orosz Föderáció által korábban birtokolt vezető szerep elvesztése az ukrán külkereskedelmi kapcsolatokban), illetve Kína, Lengyelország, Törökország, az Egyesült Államok, valamint a nyugat-európai országok súlyának növekedése.

A koronavírus-járvány 2020 elején tehát olyan körülmények között érte el – az Európa egyik legszegényebb országának számító – Ukrajnát, amely alighogy megkezdte a kilábalást az évtized közepén kezdődő gazdasági sokkból ismét – ezúttal hasonlóan a világ többi részéhez – komoly kihívásokkal kellett szembenéznie társadalmi-gazdasági szempontból. A pandémia gazdasági következményeit mind a belföldi, mind pedig a külföldi intézmények megpróbálták felmérni, melyekkel párhuzamosan a kormányzat és jegybank igyekezett a recesszió mértékét megfékező és a gazdaság helyreállítását segítő intézkedéseket bevezetni. A járványkezelés sikeressége és az ismételt gazdasági sokkból való kilábalás azonban már egy következő tanulmány központi témája lehet.

A felhasznált források listája

1. IMF (2020) International Monetary Fund: World Economic Outlook – The Great Lockdown, Washington, DC 2020, April; 130-138. oldal; <https://www.imf.org/-/media/Files/Publications/WEO/2020/April/English/text.ashx>; Letöltés ideje: 2022. május 20.
2. NBU (2022) National Bank of Ukraine: Official hrvnya exchange rates (UAH-USD); <https://bank.gov.ua/en/markets/exchangerate-chart?cn%5B%5D=USD&startDate=2013-12-01&endDate=2019-12-01>; Letöltés ideje: 2022. május 21.
3. The World Bank Database, 2022a: GDP growth (annual %) – Ukraine; <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?locations=UA>; Letöltés ideje: 2022. május 20.
4. The World Bank Database, 2022b: GDP (current US\$) – Ukraine; <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=UA>; Letöltés ideje: 2022. május 20.
5. The World Bank Database, 2022c: GDP per capita (current US\$) - Ukraine, Hungary, Belarus, Bulgaria, Poland, Moldova, Russian Federation, Romania, Slovak Republic; https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?locations=UA-HU-BY-BG-PL-MD-RU-RO-SK&most_recent_year_desc=true; Letöltés ideje: 2022. május 20.
6. The World Bank Database, 2022d: Unemployment, total (% of total labor force) (modeled ILO estimate) - Ukraine, Hungary, Belarus, Poland, Moldova, Russian Federation, Romania, Slovak Republic, Bulgaria; https://data.worldbank.org/indicator/SL.UEM.TOTL.ZS?end=2021&locations=UA-HU-BY-PL-MD-RU-RO-SK-BG&most_recent_year_desc=true&start=2013; Letöltés ideje: 2022. május 23.
7. The World Bank Database (2022) GDP per capita, PPP (current international \$); <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.PP.CD>; Letöltés ideje: 2022. május 25.
8. The World Bank Database (2022) Inflation, consumer prices (annual %) – Belarus, Hungary, Moldova, Poland, Romania, Russian Federation, Slovak Republic, Ukraina; <https://data.worldbank.org/indicator/FP.CPI.TOTL.ZG?end=2021&locations=BY-HU-MD-PL-RO-RU-SK-UA&start=2009&view=chart>; Letöltés ideje: 2022. május 25.
9. Ukrajna Állami Statisztikai Szolgálat, 2022a – Державна служба статистики України: Валовий внутрішній продукт (1990-2020) (2016=100) з урахуванням перегляду даних платіжного балансу; http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/vvp/kvartal_new/vvp_rik/vvp_rik90-20.xlsx; Letöltés ideje: 2022. május 20.
10. Ukrajna Állami Statisztikai Szolgálat, 2022b – Державна служба статистики України: Індекси споживчих цін у 1993-2021 роках; http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/ct/isc_rik/isc1993-2020vppr.xls; Letöltés ideje: 2022. május 20.

- 11.Ukrajna Állami Statisztikai Szolgálat, 2022c – Державна служба статистики України: Методологічні пояснення; http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2006/rp/met_u.htm; Letöltés ideje: 2022. május 28.
- 12.Ukrajna Állami Statisztikai Szolgálat, 2022d – Державна служба статистики України: Основні показники ринку праці (2010-2019); http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/rp/ean/ean_u/osp_rik_10-19u.xls; Letöltés ideje: 2022. május 23.
- 13.Ukrajna Állami Statisztikai Szolgálat, 2022e – Державна служба статистики України: Темпи зростання/зниження номінальної та реальної заробітної плати; http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/gdn/tznr/tznr_ue_bez_10-20.xlsx; Letöltés ideje: 2022. május 23.
- 14.Ukrajna Állami Statisztikai Szolgálat, 2022f – Державна служба статистики України: Індекси сільськогосподарської продукції; http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/sg/isk_rik/isk_rik_20_ue.xls; 2022. május 21.
- 15.Ukrajna Állami Statisztikai Szolgálat, 2022g – Державна служба статистики України: Індекси промислової продукції по регіонах у 2013-2015 р.; http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/pr/ipp_reg/ipp_reg_13_14.xlsx; http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/pr/ipp_reg/ipp_reg_2015.xlsx; Letöltés ideje: 2022. május 21.
- 16.Ukrajna Állami Statisztikai Szolgálat, 2022h – Державна служба статистики України: Індекси промислової продукції за видами діяльності за 2013-2021 роки; http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/pr/ipp/ipp_vd_2013_2021.xlsx; Letöltés ideje: 2022. május 21.
- 17.Ukrajna Állami Statisztikai Szolgálat, 2022i – Державна служба статистики України: Обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг) за видами економічної діяльності у 2010–2020 роках; http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2013/pr/orp_rik/orp_rik_xls_ue.xlsx; Letöltés ideje: 2022. május 21.
- 18.Ukrajna Állami Statisztikai Szolgálat, 2022j – Державна служба статистики України: Індекси капітальних інвестицій за видами економічної діяльності; http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2013/ibd/iki_ed/iki_ed_u/arh_ikedvp_u.html; Letöltés: 2022. május 22.
- 19.Ukrajna Állami Statisztikai Szolgálat, 2022k – Державна служба статистики України: Динаміка географічної структури зовнішньої торгівлі товарами; http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/zd/zd_rik/zd_u/gs_rik_96-20ue.xls; Letöltés ideje: 2022. május 24.
- 20.Ukrajna Állami Statisztikai Szolgálat, 2022l – Державна служба статистики України: Географічна структура зовнішньої торгівлі України товарами; https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2019/zd/ztt/ztt_u/ztt1219_u.htm; Letöltés ideje: 2022. május 24.
- 21.Ukrajna Állami Statisztikai Szolgálat, 2022m – Державна служба статистики України: Товарна структура зовнішньої торгівлі України; http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2019/zd/tsztt/tsztt_u/arh_tsztt2019_u.html; Letöltés ideje: 2022. május 24.
- 22.Ukrajna Állami Statisztikai Szolgálat, 2022n – Державна служба статистики України: Динаміка зовнішньої торгівлі послугами за країнами світу (2000-2021); http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/zd/din_rik/din_u/dei_posl21ue.xls; Letöltés ideje: 2022. május 24.
- 23.Ukrajna Állami Statisztikai Szolgálat, 2022o – Державна служба статистики України: Динаміка зовнішньої торгівлі послугами за видами; http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2008/zd/dseip/dseip2021_ue.xls; Letöltés ideje: 2022. május 24.